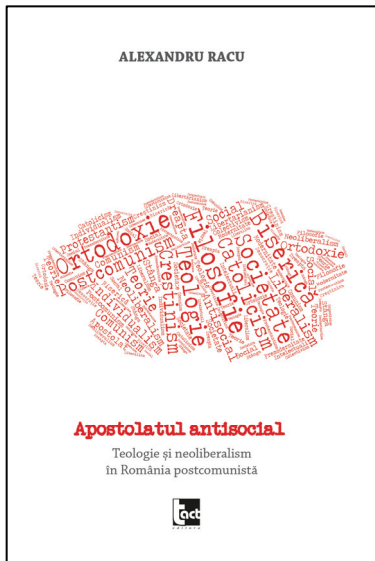

RECENZII

Gânditori sau sofiști, retori sau limbuți? Despre elita intelectuală autohtonă

**(Thinkers or sophists, rhetoricians or loquacious?
About the autochthonous elite)**

Alexandru Racu, *Apostolatul antisocial. Teologie și neoliberalism în România postcomunistă*, Editura Tact, 2017, 275 pagini.

Cartea recentă a lui Alexandru Racu, *Apostolatul antisocial. Teolo-*

gie și neoliberalism în România postcomunistă, Editura Tact, 2017, își propune în mod explicit o critică radicală a elitei intelectuale autohtone post-comuniste. De la începutul cărții autorul precizează că demersul său se înscrie în siajul mai larg al criticii hegemoniei neoliberale locale post-decembriste, unul dintre punctele de reper în acest sens constituindu-l cartea lui Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*, apărută tot la Editura Tact, în anul 2014. În lucrarea sa, Cornel Ban face distincția între neoliberalismul tehnocrat – constituit în principal din profesioniștii instalați la butoanele BNR, care au coordonat politicile economice post-decembriste și au transpus pe plan local directivele FMI, BCE etc. – și neoliberalismul cultural – format din acea elită intelectuală care a avut rolul de a crea în societate, prin intermediul

discursului public, consensul politic pentru implementarea unor decizii economice și politice dure și impopulare. În lucrarea de față autorul își propune să se ocupe de neoliberalismul teologic, acesta fiind definit ca o subspecie a neoliberalismului cultural. Neoliberalismul teologic urmărește să fundamenteze cu argumente teologice și morale existența naturală a pieței libere sau, cu alte cuvinte, să ofere un substrat metafizic, cu trimitere la autoritatea tradiției creștine, pentru justificarea ideologiei neoliberale contemporane.

Cartea începe, într-un mod spectaculos așa putea spune, cu anunțul postat pe site-ul Institutului Ludwig von Mises din România, pentru un curs intitulat *Economia pentru ortodocși & Ortodoxia pentru economiști*. Anunțul ne prezintă un delir verbal în care, printre referințe la Sfântul Ioan Gură de Aur, găsim formulări de genul „rodul împreună-lucrării dintre rațiunea economică și credința ortodoxă”, „taina fărădelegii etatiste”, „mesaj libertarian creștin-ortodox” etc. Nu știu cât a înțeles autorul aceluși anunț din tradiția ortodoxă pe care o invocă, însă, economist fiind, sper ca măcar din „rațiunea economică” să fi înțeles mai mult! Dar aceasta este doar introducerea. Al. Racu își propune să țintească mai sus, și o face. De aceea pe parcursul cărții va analiza scrierile unor intelectuali publici importanți care, de-a lungul activității lor, au încercat să acomodeze tradiția creștin ortodoxă cu piața liberă: Horia-Roman

Patapievici, Teodor Baconski, Ioan Ică jr., Radu Preda și Mihail Neamțu. Dar, pentru a demara această analiză, este nevoie mai întâi de o punere în context.

De aceea, prima parte a cărții face trimitere la sursele biblice și patristice, cu referire la probleme sociale, la doctrina socială a Bisericii Catolice și, finalmente, la contextul ortodox și la cel românesc. Deoarece este cunoscut faptul că Biserica Ortodoxă Română nu are o doctrină socială, referințele obligatorii sunt la tradiția patristică și la doctrina socială catolică. Dacă autorii enumerați mai sus își asumă credința ortodoxă, o confruntare cu sursele ortodoxiei devine necesară. După cum ne putem aștepta, pentru Părinții Bisericii bogăția sau acumularea de bunuri materiale nu a putut fi niciodată semnul unei virtuți, ba, dimpotrivă. Grija pentru săraci sau pentru dezmoșteniții sortiți face parte, în mod firesc, din caritatea creștină. Sfântul Ioan Gură de Aur, spre exemplu, are aici chiar o poziție radicală, susținând că “nu numai răpirea averilor altora, ci și neîmpărțirea averilor tale altora se numește tot răpire, lăcomie și jaf”. Deci hoț nu este doar cel care își însușește pe nedrept bunurile altuia, ci și cel care nu împarte, din bunurile pe care le are, celor aflați în lipsă. Principiul iubirii aproapei este dus până la ultimele sale consecințe de Părintele Bisericii.

Doctrina socială catolică, inițiată în 1891 prin enciclica *Rerum Novarum*, a Papei Leon al XIII-lea,

actualizează principiile patristice în contextul modernității industriale și a ideologiilor aduse de aceasta. Astfel, sunt susținute sindicatele, este apărat dreptul la asociere și este teoretizată doctrina salariului just. Recunoscând dreptul la proprietate, dar cu condiția ca el să servească binelui comun, Biserica Catolică se opune ferm mișcărilor radicale de stânga sau mișcărilor revoluționare. Mai aproape de noi, Papa Benedict XVI-lea consideră că sunt false argumentele celor care consideră că filantropia creștină poate fi echivalată cu politicile sociale ale unui stat. Din acest tip de echivalență se hrănesc atât pozițiile stângiștilor de inspirație marxistă, care consideră că statul trebuie să joace rolul providențial al redistribuirii bogăției sociale și al asigurării justiției sociale, dar și ale libertarienilor care susțin, cu vehemență, că statul produce doar risipă și că mecanismele ineficiente ale redistribuirii trebuie desființate pentru a face loc carității private și a compasiunii față de cei în nevoi. În general, față de problema socială, Vaticanul are o poziție echilibrată, inspirată din Evanghelie, care își propune să aibă în vedere binele comun al societății.

Ortodoxiei i-a lipsit și îi lipsește o doctrină socială. Excepția notabilă e dată de cazul Bisericii Ortodoxe Ruse, care a elaborat un astfel de document în anul 2000. În contextul post-comunist, Biserica Ortodoxă Română nu s-a pronunțat în nici un fel asupra problemelor sociale. Însă privatizările și dispariția a milioane

de locuri de muncă au avut consecințe sociale semnificative, poate printre cele mai grave din Europa. Acesta este fundalul pe care au apărut „apostolii antisociali”, care nu numai că nu au încercat să tempereze efectele terapiei de șoc, dar și-au folosit talentele și energiile pentru a le explica concetățenilor că aceasta este singura și cea mai bună cale de urmat. Și asta pentru că este calea pe care însuși Dumnezeu și-o dorește! Primul „apostol” luat în discuție este Horia-Roman Patapievici. Lui îi sunt acordate spațiul cel mai larg și argumentele cele mai elaborate.

Tradiția patristică face diferența între a fi și a avea, face o ierarhie între ele și uneori le așează în opoziție: a avea poate deveni dușmanul lui a fi. Posesia și bogățiile pot fi o piedică, uneori cea mai mare piedică, în calea omului spre Dumnezeu. În schimb H.-R. Patapievici, revendicându-se de la tradiția creștină, nu numai că nu vede nici o opoziție între a fi și a avea, ci echivalează în mod intenționat cele două noțiuni: proprietatea este o „extensie a corpului omenesc, la fel de prețioasă ca orice mădular și ca viața însăși”. Echivalând deosebirea dintre a fi și a avea cu o adevărată negare a „principiului hristic”, Patapievici identifică în mod sofisticat posesia cu corporalitatea, afirmând că proprietatea (care este un bun exterior, acumulat în timpul vieții) este tot una cu propriul corp, pe care îl primești la naștere. În felul acesta se produce

întemeierea (anti)creștină a dreptului absolut la proprietate, iar impozitarea averii este văzută ca o amputare a propriului corp. Concluziile creștinului Patapievici sunt total opuse viziunii Părinților Bisericii.

Un alt argument pentru susținerea pieței libere, devenit clasic via Adam Smith, este cel al transformării viciilor private, prin intermediul libertății economice, în virtuți publice. Argumentul a fost formulat pentru prima oară de filosoful britanic Bernard Mandeville, în scrierea sa *Fabula albinelor*. Vicii private, beneficii publice. Cartea a devenit faimoasă tocmai din cauza acestui argument care a șocat sensibilitatea creștină a credincioșilor din epocă. El este invocat azi pentru a ne spune că dorința de acumulare a indivizilor produce, în cele din urmă, mai multă prosperitate pentru societate în ansamblul său. Antropologia care stă la baza unui astfel de argument este una radical pesimistă, pe filiera augustiniană. Conform acesteia omul este o ființă definitiv căzută, singura sa posibilitate fiind aceea de a-și explora viciile, aici și acum, în viața sa terestră. Mai mult decât atât, aceasta este și calea salvării sale. O astfel de antropologie vine însă în contradicție cu tradiția patristică (sunt autori care susțin că ea e contradictorie și tradiției augustiniene), pentru că pur și simplu nu oferă nici un motiv pentru exercitarea virtuții și, mai mult decât atât, nu crede în posibilitatea îmbunătățirii și a transfigurării naturii umane. Or, ne

este greu să ne imaginăm cea învățătură creștină care să predice că virtutea poate apărea din exercitarea viciului privat. Încercarea de a împăca tradiția creștină și capitalismul modern se lovește de o nouă barieră de netrecut.

Apoi, dacă acceptăm drept legitim argumentul care ne spune că în capitalism viciul privat se poate traduce în virtute publică, de ce nu am putea aplica același argument și atunci când judecăm regimul comunist? Întrebarea îi este adresată, evident, tot lui Patapievici. Iar demonstrația pe care o face Al. Racu trece inclusiv prin Dostoievski, punând față în față fragmente din discursul burghezului Lujin și ale „revoluționarului” Raskolnikov. Acesta din urmă conchide: dacă lăcomia personală este justificată pentru că astfel societatea va deveni finalmente mai prosperă atunci, la limită, și o crimă comisă în numele unuia ideal moral este justificată. Raționamentul are darul de a leza sensibilitatea burgheză, dar are calitatea de a fi coerent cu sine însuși. De altfel, însuși Marx, considerat vinovat moral pentru crimele comunismului, era, la fel ca și Patapievici, un admirator al lui Mandeville! Marx apreciază ideea lui Mandeville conform căreia „răul este sursa oricărui progres” și discută despre „productivitatea crimei”, dar cu referire de data aceasta nu la viitoarele crime ale comunismului, ci la crimele din zorii capitalismului sălbatic. Concluzia este limpede, și Al. Racu nu se sfiește să o afirme: 1)

dacă afirmăm natura (inevitabil) căzută a modernității capitaliste, atunci nu mai există cale de a o împăca cu tradiția creștină și nu putem să vedem libertatea economică ca o formă prin care se manifestă libertatea omului creștin; și 2) dacă suntem de acord cu (i)moralitatea capitalismului, atât timp cât acesta produce beneficii publice, atunci trebuie să afirmăm același lucru și cu privire la comunism, opusul său ideologic. Ambele sunt produsul recunoașterii deschise a capacității productive a viciilor noastre.

Este suficientă această examinare critică a poziției lui H.-R. Patapievici pentru a ne da seama că și conservatorii noștri de azi suferă de aceeași problemă ca și predecesorii lor de acum 100 de ani: copiază idei din afară pe care încearcă să le adapteze mimetic contextului local. Azi se încearcă adaptarea unor argumente provenind cu preponderență din spațiul neo-protestant în contextul ortodox. Cu alte cuvinte, conservatorismul românesc suferă de o inadecvare perpetuă: încearcă să conserve valorile care, în genere, aparțin altora.

Theodor Baconschi continuă același exercițiu în alt registru: aclimatizarea doctrinei sociale catolice în context ortodox. Doar că Baconschi reține din doctrina catolică numai principiul subsidiarității, uitându-l pe cel al solidarității! Această uitare are un efect important: creștin democrația locală, pe care Baconschi vrea să o zidească, este de fapt o formă de neoliberalism

îmbrăcat în hainele Vaticanului. Demonstrația este destul de limpede în acest sens, și rezultă că în spatele mielului creștin stă lupul liberal!

Ioan Ică jr. și Radu Preda sunt singurii care încearcă să se raporteze la realitățile sociale din perspectiva principiilor evanghelice. Doar că atunci când scrierile autorilor analizați anterior intră în contradicție flagrantă cu aceste principii, cei doi teologi nu au nici o replică. Se presupune că tactul diplomatic, ce vine din dorința de a păstra bunele relații personale, cântărește mai mult în fața principiilor.

Mihail Neamțu este ultimul autor analizat. Aici senzația este una bizară, pentru că ai impresia că ai de-a face, fie cu un dezorientat, fie cu un prestidigitator, un veritabil profesionist al parvenitismului. M. Neamțu a trecut de la simpatiile legionare din tinerețe, la aprecierea socialismului creștin al lui John Milbank, apoi la apologia libertății capitaliste și a ideologiei neolibérale, pentru a sfârși într-un soi de „spiritualism corporatist” care, printre citate din Sfinții Părinți, laudă virtuțile gândirii pozitive și ale sportului. Textele sale sunt analizate în evoluția lor temporală și putem observa, cum un anumit text este modificat cu atenție în funcție de contextul în care este publicat. Întotdeauna astfel de “make-up”-uri retorice coincid cu diverse burse sau diferite funcții publice ale autorului. Am mai putea vorbi de gândire în acest caz? Sau măcar de retorică? Poate despre întrebări retorice!

Pe scurt, cartea lui Al. Racu are darul de a ne arăta, cu claritate și rigoare, provincialismul intelectualilor autohtoni. Și face acest lucru într-un mod, simplu, prin racordarea corectă la sursele tradiției pe care cei invocați pretind că o slujesc. De altfel, această (nouă) falsificare a spiritului public a fost posibilă și din cauza faptului că Biserica Ortodoxă a lăsat un mare gol în acest spațiu al socialului. La finalul cărții Al. Racu analizează cauzele care au făcut posibilă o atare situație. Ele sunt identificate, în principal, în lipsa resurselor intelectuale ale teologilor ortodocși, care nu au capacitatea de a intra în astfel de dezbateri. Cauza este, cred eu, corect identificată. Doar că, dincolo de lipsa instrumentelor intelectuale, această problemă este mai profundă și cred că ține și de felul în care ortodoxia s-a racordat la modernitate. Subiectul ar fi meritat dezvoltat mai pe larg. Spre

exemplu, autorul nu citează nici o lucrare importantă care să vorbească despre teoria simbiozei dintre credință și ideologia politică în ortodoxia modernă. O astfel de teorie era invocată și în perioada Patriarhului Justinian Marina (la al cărui Apostolat social trimite titlul cărții de față), pe care de altfel Al. Racu îl citează apreciativ într-o notă de subsol. Numai că sub Justinian Marina tradiția simfoniei bizantine a puterilor era falsificată într-un mod mult mai grosolan, și nu de către intelectuali publici, ci chiar de către teologi, pentru a justifica sprijinul reciproc dintre puterea comunistă și BOR. Biserica nu s-a ridicat la înălțimea misiunii sale profetice, ci a ales și atunci, la fel ca și acum, să fie mai aproape de puterea politică.

Gelu SABĂU